

Kulturutskottets betänkande

1983/84:5

om vissa museifrågor

Motioner

Yrkanden

I motion 1982/83:930 av Lars Ahlström (m) yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om ett varvsmuseum i Göteborg.

I motion 1982/83:1343 av Anders Svärd (c) och Ann-Cathrine Haglund (m) yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om utredning av möjligheterna att skapa ett skoindustrimuseum och att förlägga detta till Kumla.

Motiveringar

I motion 1982/83:930 erinras om den forskning rörande varvens historia och deras betydelse för svensk ekonomi och samhälle som f. n. pågår med stöd från bl. a. Svenska Varv AB. Motionären säger att det ur museisynpunkt självfallet är viktigt att i så stor utsträckning som möjligt tillvarata karakteristiska maskiner och verktyg. Den pågående insamlingsverksamheten har inbringat mer än 2 000 föremål. Han anser att lokaliseringen av varvsmuseet är given — den gamla maskinverkstaden på Eriksberg från 1923. Det finns här goda möjligheter att skapa ett enastående och unikt monument över flydda tider med stark och nära anknytning till dagens situation, säger motionären. Han anför vidare att vi har ett stort ansvar gentemot kommande generationer och en självklar plikt mot gångna att skapa och driva ett varvsmuseum.

I motion 1982/83:1343 påpekas, att om man skall dokumentera, levandegöra och informera om de livsvillkor och det arbetsliv som "industrigenerationerna" har haft, måste minnesmärken från olika industriskeden sparas. Struktururomvandlingen inom skoindustrin har medfört att det finns mycket litet kvar av denna industrigren. Ca 25 % av skotillverkningen i Sverige finns, enligt motionärerna, i Kumla. De anser att förutsättningarna för ett museum i Kumla är goda. Här finns nämligen maskiner, material, yrkeskunnande och traditioner.

I motionen anförts vidare följande.

Ett skoindustrimuseum är ett riksintresse. Museet skulle inte bara passivt visa sina samlingar för besökare utan också vara en rikstäckande resurs för minnen av skoindustriepoken. Det skulle utgöra basresursen i det fortsatta arbetet med att samla in, förvara, förteckna, registrera och

vårda material med anknytning till skoindustrin. Därmed kan det vara en tillgång i forskningsarbetet och det kan informera om skoindustrin och de villkor den arbetade under. Ett skoindustrimuseum skulle kunna visa hur den maskinella utvecklingen gått och levandegöra tillverkningsprocessen under en viktig del av den svenska industriepoken.

Uppgifter i anslutning till motionerna

Tidigare behandling av förslag om inrättande av ett varvsmuseum i Göteborg m. m.

Hösten 1981 behandlade utskottet ett motionsförslag om att ett varvsmuseum skulle tillskapas på Eriksbergsområdet i Göteborg. I betänkandet KrU 1981/82:11 redovisade utskottet det yttrande som statens kulturråd avgivit över motionen. I detta underströk rådet bl. a. att de knappa resurserna på museiområdet inte bör splittras upp på för många enheter. En samordning med resp. regionmuseum bör därför i första hand ses som den mest praktiska och effektiva lösningen. Kulturrådet anförde sammanfattningsvis att tankarna på ett varvsmuseum i Göteborg är ytterst fruktbara och stimulerande för den fortsatta utvecklingen av svenskt museiväsende under 1980-talet. Rådet menade därför — liksom Göteborgs museinämnd — att en kommitté bör tillsättas med uppdrag att utarbeta ett detaljerat förslag rörande ett varvsmuseum.

Utskottet anförde att det är viktigt att en teknisk och industriell tradition och miljö på olika områden som är stadda i förändring kan sparas. De kulturpolitiska mål som statsmakterna har slagit fast innebär bl. a. att insatserna för att bevara och föra kulturtraditionerna vidare skall gälla hela samhällets historia. Projekt som syftar till att förmedla kunskap om tidigare industriella tekniker och hålla vid makt en levande arbetsmiljö pågår f. n. på olika områden.

Planerna på ett varvsmuseum i Göteborg är, som också kulturrådet påpekar, mycket intressanta och ligger väl i linje med de allmänna kulturpolitiska målen. Det är emellertid här fråga om ett mycket omfattande projekt som bör noga penetreras, sade utskottet, och utgick från att så kommer att ske i samarbete med de olika intressenterna. Utskottet avstyrkte därmed motionen som avlogs av riksdagen.

Kommunstyrelsen i Göteborg har i maj 1982 tillsatt en kommitté med uppdrag att närmare utreda frågan om ett eventuellt varvsmuseum i Göteborg. Kommittén har bl. a. gått ut till samtliga varvskommuner i landet med en förfrågan om vad de har för material och om de har planer att bevara befintlig dokumentation om varven.

Kommittén skall bl. a. ta upp följande problem.

— Hur redan insamlat material även framgent skall bevaras och vårdas.

- Förvaringen bör lämpligen ske i nära anslutning till plats med exponeringsmöjligheter åt en bred allmänhet.
- Ett museum bör ligga i eller så nära en autentisk varvmiljö som möjligt och möjligheter till samlokalisering/samordning av museum, arkiv, utbildning och produktion måste eftersträvas.
- Väsentliga neddragningar i volymhänseende måste göras i det förslag som lades fram år 1981.
- Frågan om huvudmannaskap liksom tänkbara samarbetsparter bör utredas varvid bredast möjliga förankring bör eftersträvas.

Skoindustrimuseum i Kumla

Förslag om inrättande av ett skoindustrimuseum i Kumla har våren 1983 på förslag av kulturnämnden i Kumla kommun lagts fram för kommunstyrelsen. Förslaget, som utarbetats av en särskild arbetsgrupp för ett skoindustrimuseum i Kumla, innefattar bl. a. följande program för ett blivande museum.

Skoindustrimuseet skall

- samla, förvara, förteckna, katalogisera, registrera, vårda och handha material och samlingar med anknytning till skoindustrin med kringindustri,
- vara en resurs för minnen av skoindustriepoken,
- levandegöra den svenska skoindustriepoken genom lämpligt uppbyggda miljöer inom museet,
- vara en tillgång i forskningsarbete inom skoområdet,
- låta samlingarna utnyttjas för att informera om skoindustrin i Sverige samt de villkor och betingelser denna arbetade under,
- kunna visa upp ett fungerande tillverkningssystem och den maskinella utvecklingen,
- informera om gångna tiders arbetsmiljö och arbetsförhållanden inom en för bygden dominerande näringsgren och de levnadsvillkor som då rådde.

Enligt uppgift från läns museet i Örebro har läns museet erhållit 20 000 kr. från landstinget för att köpa in ett s. k. sandalsystem, som består av ca 15 maskiner. Avsikten är att man i ett eventuellt museum skall kunna spegla hela skotillverkningsprocessen från råvara till färdig produkt.

I Kumla finns en lämplig lokal. Den ägs av kommunen men är i behov av upprustning.

Det har bildats en vänförening i Kumla för att få till stånd ett museum, och läns museet är berett att hjälpa till på olika sätt.

Promemoria från kulturrådet beträffande införande av statsbidrag till lokala arbetslivsmuseer

Statens kulturråd föreslår i sin anslagsframställning för 1984/85 (anslagsposten B 47.11) att ett nytt statsbidrag införs för "arbetande specialmuseer", fortsättningsvis kallat arbetslivsmuseer. Statsbidraget bör enligt kulturrådets förslag uppgå till 800 000 kr. och utgå i form av projektbidrag till organisation eller stiftelse som har till syfte att genom musealt bevarande och genom prov på yrkets utövande tillvarata försvinnande yrkeskunskaper och förmedla och levandegöra verksamheten i en autentisk arbetsmiljö som hålls öppen för allmänheten. I anslutning till anslagsframställningen har kulturrådet utarbetat ett utkast till förordning för ovanstående bidrag samt en promemoria med närmare bakgrundsteckning.

I promemorian belyses bl. a. statens stöd till museiverksamhet och tillkomsten av nya museer. Härvid anförs följande.

1974 års beslut om kulturpolitikens utformning utgår från en ansvarsfördelning mellan staten, landstingen och kommunerna. Det statliga bidraget till regionala museer bygger på en sådan ansvarsfördelning genom att grundbelopp endast fördelas till regionalt verksamma museer som får bidrag från landstingskommun och/eller kommun, som också åtar sig huvudansvaret för museets verksamhet och bestånd. Genom regeringens beslut regleras antalet statsbidragsberättigade regionmuseer.

Centralmuseernas kulturpolitiska roll som gemensam resurs för museiväsendet i hela landet har ytterligare betonats och begreppet sektorsansvarigt museum introducerats bl. a. i samband med kulturrådets utredningar Vårda! Bevara! och Dokumentera. Regeringen har därefter avsatt engångsbelopp för uppföljning av nämnda utredningar. Projektbidrag för museijärnvägar och för produktion av film och video vid museerna har införts. I övrigt existerar inte särskilt destinerade projekt- eller utvecklingsmedel på museiområdet inom det statliga kulturanslaget. Något statligt stöd för lokal museiverksamhet av den typ som under en följd av år utgått till lokal biblioteksverksamhet har ej förekommit.

Flertalet museer har inte vuxit fram ur ett direkt samhällsbehov utan är resultat av att enskilda och grupper lagt grunden till samlingar som med tiden utvecklats till museiinstitutioner. Ytterst är det samma drivkrafter bakom tillkomsten av olika museer och samlingar idag. Utvecklingen styrs nu som tidigare av att enskilda och grupper reser krav och väcker förslag för att samla resurser och intresse för just sitt museum. Det är sällan museivärldens interna diskussioner av prioriteringar och behov som föder nya museer. Det finns också en inbyggd skepsis från såväl politiker som från museivärlden som menar att nya museer stör den museistruktur som har byggts upp i landet och splittrar de hårt ansträngda offentliga stöden till museerna. Andra hävdar att specialisering och småskalighet är bäst och effektivast för en museal verksamhet varför fler och mer specialiserade museer vore att föredra.

Genom SAMDOK (sammanslutningen för samtidsdokumentation vid kulturhistoriska museer) har museerna förverkligat idén om att kunna fördela det gemensamma dokumentationsansvaret även om en begränsning görs till samtiden. SAMDOK är en arbetsform och ett forum där kontinuerligt utveckling och omprövning av metoder kan studeras. SAM-

DOK illustrerar vidare att en tillfredsställande dokumentation av ett specialområde kan ske utan att man behöver skapa nya museiinstitutioner.

Kulturrådet har dock förespråkat en restriktiv men pragmatisk hållning till att staten går in och stöder nya museer. I praktiken växer dock museer fram kring de mest skiftande områden. Frågan är då i vilken grad staten skulle kunna bidra till en positiv utveckling och till vilket område ett stöd skulle kunna koncentreras.

Sammanfattningsvis konstaterar kulturrådet

- att* initiativ till nya museibildningar förekommer i betydande utsträckning och ofta är förenade med krav på statliga bidrag
- att* en särskild typ av nya museer kan urskiljas som har till syfte att tillvarata försvinnande yrkeskunskaper
- att* utvecklingen har sprungit ifrån den statliga museipolitiken så att befintliga anslag och bidrag inte går att utnyttja för att stödja nya fruktbara tendenser inom museifältet.

I fråga om projekt gällande lokala arbetslivsmuseer konstateras att det visserligen alltid har legat i de kulturhistoriska museernas intressen att dokumentera arbetslivet och samla föremål från jord- och skogsbruket liksom från gruvdrift, hantverk och andra näringar. Vidare anfördes följande.

Idag förbereds eller har nyligen etablerats museibildningar som har till syfte att upprätthålla en viss produktion och därmed yrkeskunskap samtidigt som den autentiska miljön bevaras och levandegörs. Som exempel kan nämnas Remfabriken i Göteborg samt det våren 1983 invigda Rosenlöfs tryckeri i Sandviken som kallas ett levande bruksgrafiskt museum.

Bakom dessa viljeytringar som manifesteras i form av museum ligger insikter om den snabba samhällsförändringen och de reaktioner den skapar. Nedläggning av industrier, koncentration till större enheter, automatisering och införande av nya tillverkningsprocesser och arbetsmetoder innebär både för individer och samhällen starka förändringar. Det bevarandeintresse som nu kommer till uttryck är baserat på övertygelsen om att väsentliga kunskaper, som åter kan behövas, håller på att gå förlorade. Vi står inför en ny företeelse som inte planerats utan uppstått spontant.

Beträffande det föreslagna nya bidraget till lokala arbetslivsmuseer anges att förutsättningen härför är förekomsten av en autentiskt bevarad arbetsplats, vilken rustats upp och/eller restaurerats med medel som ligger utanför själva projektbidraget, t. ex. genom kulturminnesvårdsbidrag, kommunalt anslag, frivilligt arbete, AMS-medel. Av erfarenhet från olika projekt för vilka medel söktes anser rådet att medel bör kunna gå till såväl dokumenterande, vårdande som utåtriktad verksamhet samt att projekt måste bedömas utifrån en helhetsbild av hur dessa olika funktioner i verksamheten förutses och genomförs.

Det föreslagna bidraget har engångskaraktär och kan alltså ej garantera drift, anställning osv. — här måste förutsättningarna skapas lokalt eller eventuellt genom inkomster, bidrag från stödjande organisation, försälj-

ning eller liknande. I förordningen bör därför anges, anför rådet, att berörda kommunala organ och andra institutioner tillfrågas om projektets möjligheter till fortbestånd, dess betydelse för olika målgrupper osv.

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet förslag i två motioner vilka syftar till att två s. k. arbetslivsmuseer skall inrättas. Enligt motion 1982/83:930 (m) bör de svenska varvens historia och verksamhet dokumenteras genom ett särskilt varvsmuseum i Göteborg. I motion 1982/83:1343 (c, m) förordas att möjligheterna att skapa ett skoindustrimuseum i Kumla skall utredas.

I detta sammanhang vill utskottet först erinra om sitt uttalande hösten 1981 (KrU 1981/82:11) med anledning av motionsförslag om inrättande av ett varvsmuseum i Göteborg samt ett bruksgrafiskt museum. Utskottet framhöll att det är viktigt att en teknisk och industriell tradition och miljö på olika områden som är stadda i förändring kan sparas. De kulturpolitiska mål som statsmakterna har slagit fast innebär bl. a. att insatserna för att bevara och föra kulturtraditionerna vidare skall gälla hela samhällets historia.

För att stödja initiativ till nya museibildningar på olika arbetslivsområden har statens kulturråd i anslagsframställningen för budgetåret 1983/84 föreslagit att ett nytt statsbidrag om 800 000 kr. skall införas för s. k. arbetslivsmuseer. Detta bidrag föreslås utgå som projektbidrag till organisation eller stiftelse som har till syfte att genom musealt bevarande och genom prov på yrkets utövande ta till vara yrkeskunskaper som är på väg att försvinna. Ytterligare ett syfte bör vara att förmedla och levandegöra verksamheten i en autentisk arbetsmiljö som hålls öppen för allmänheten.

I fråga om de förslag till arbetslivsmuseer som tas upp i de här föreliggande motionerna vill utskottet hänvisa till att — som redovisats i det föregående — ett förberedelsearbete f. n. pågår på det lokala och regionala planet. En särskild kommitté, tillsatt av kommunstyrelsen i Göteborg, har i uppdrag att utreda frågan om ett varvsmuseum i Göteborg. Kommittén beräknas lämna sitt förslag under första halvåret 1984. Utskottet anser att resultatet av utredningsarbetet bör avvaktas. Med hänvisning härtill avstyrker utskottet motion 1982/83:930.

Program för ett skoindustrimuseum i Kumla har utarbetats av en särskild arbetsgrupp. Kulturnämnden i Kumla kommun har ställt sig bakom arbetsgruppens förslag och föreslagit kommunstyrelsen att ett skoindustrimuseum skall inrättas i Kumla samt att Kumla kommun och Örebro läns landsting aktivt skall verka för att bilda en stiftelse som huvudman för museiverksamheten. Det planeringsarbete som nu pågår sker enligt vad utskottet inhämtat i nära samarbete med Örebro länsmuseum.

Med hänvisning till vad som anförts konstaterar utskottet att någon utredning av det slag som åsyftas i motion 1982/83:1343 inte är påkallad.

Utskottet hemställer

1. beträffande *varvsmuseum i Göteborg*
att riksdagen avslår motion 1982/83:930,
2. beträffande *skoindustrimuseum i Kumla*
att riksdagen avslår motion 1982/83:1343.

Stockholm den 10 november 1983

På kulturutskottets vägnar

INGRID SUNDBERG

Närvarande: Ingrid Sundberg (m), Ing-Marie Hansson (s), Tyra Johansson (s), Karl Boo (c), Lars-Ingvar Sörenson (s), Maja Bäckström (s), Lars Ahlmark (m), Stina Gustavsson (c), Gunnar Thollander (s), Gunnel Liljegren (m), Jan-Erik Wikström (fp), Mona Sahlin (s), Anders Nilsson (s), Håkan Stjernlöf (m) och Carl-Henrik Hermansson (vpk).

